

Dr hab. Roman Matykowski

emerytowany prof. UAM,

dyscyplina: geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna

Ocena rozprawy doktorskiej mgr Edwarda Adama Wlazło

pt. „Przestrzenne i czasowe zróżnicowanie przestępczości

w Tatrzańskim Parku Narodowym”,

napisanej w Instytucie Geografii i Gospodarki Przestrzennej

Uniwersytetu Jagiellońskiego

pod opieką prof. UJ dr hab. Jarosława Balona i dr Roberta Guzika

Problematyka przestępczości stała się na przełomie XX i XXI wieku przedmiotem wielu prac naukowych z różnych dyscyplin, takich, jak kryminologia i nauki prawne, socjologia, psychologia oraz geografia. Jednakże, dorobek geografii polskiej w tym zakresie do niedawna był niezbyt bogaty i w znacznym stopniu nastawiony na charakterystykę składnika faktograficznego oraz w dużej części dotyczył obszaru miast. Doktorant postawił sobie za cel pracy „zbadanie i przedstawienie przestrzennego i czasowego zróżnicowania przestępczości na terenie Tatrzańskiego Parku Narodowego” (s. 10), ale aby doprecyzować zakres problematyki pracy sformułował cztery pytania badawcze. Należy zwrócić uwagę, że ze względu na wybór dość specyficznego obszaru badań (obszar chroniony przyrodniczo) Autor rozprawy jeden z rozdziałów poświęcił charakterystyce walorów przyrodniczych Tatrzańskiego Parku Narodowego.

Recenzowana praca obejmuje 251 stron tekstu zasadniczego (w który włączono 31 tabel, 70 rycin oraz wyróżnionych – jako odrębna forma ilustracji – 39 fotografii), a następnie stanowiące też integralną część

rozprawy: wykaz bibliografii, wykorzystywanych informacji ze stron internetowych, norm prawnych i administracyjnych (razem 33 strony) oraz załączników (8 stron).

Autor w wykazie literatury umieścił aż 523 pozycje literatury, w tym 145 – w języku angielskim, jedną – w języku niemieckim (w tekście pracy odwołuję się również do polskiego tłumaczenia tej starej publikacji) oraz jedną – w języku słowackim. W związku z wyborem dość szczególnego obszaru stanowiącego miejsca występowania przestępczości Doktorant dużą uwagę skupił na charakterystyce środowiska przyrodniczego Tatrzańskiego Parku Narodowego lub jego fragmentów zarówno w rozdziale czwartym, jak i w poszczególnych podrozdziałach (opisujących wykroczenia popełnione w obwodach ochronnych) rozdziału siódmego. Dlatego też bardzo bogata jest literatura dotycząca elementów środowiska przyrodniczego Tatr, która przekracza ponad 140 pozycji (przy subiektywnej statystyce na podstawie tytułów, bez publikacji dotyczących ruchu turystycznego). Wiele z tych pozycji to specjalne opracowania kartograficzne z komentarzami.

Struktura pracy jest logiczna, choć nieco zbyt rozbudowana aż do 12 rozdziałów. We wstępie Doktorant określił cztery główne problemy badawcze pracy, które zostały przedstawione w postaci pytań poznawczych (podrozdz. 1.2, s. 2). Dwa z tych pytań dotyczyły zagadnień ujętych w tytule pracy, a więc przestrzennego i czasowego zróżnicowania zarejestrowanych przestępstw i wykroczeń na obszarze Tatrzańskiego Parku Narodowego w latach 2008-2018, trzecie – oceny skuteczności zwalczania wymienionych przestępstw, a czwarte – porównania systemów organizacyjnych i prawnych, w jakich działa Straż Parku w na analizowanym obszarze polskim oraz Parku Gór Skalistych w stanie Kolorado (Stany Zjednoczone).

W części wstępnej Doktorant dokonał szczegółowej charakterystyki gromadzenia informacji o przestępstwach i wykroczeniach w Tatrzańskim Parku Narodowym oraz opisał sposoby pozyskania danych w Rocky Mountain National Park.

Ważnym podrozdziałem tej wstępnej części rozprawy – w mojej ocenie – powinien być podrozdział dotyczący podstawom teoretycznym geografii przestępczości oraz sposobom analizy danych z perspektywy tejże poddyscypliny geograficznej. Słabszą stroną tego podrozdziału jest brak próby zarysowania jakiejś koncepcji preteoretycznej badań. W kolejnych częściach Wstępu Autor omówił zasady funkcjonowania Straży Parku i sposoby jej zapobiegania przestępstwom wobec przyrody, a następnie też uporządkowanie terminologii z zakresu przestępczości.

Cały drugi rozdział Doktorant poświęcił historii rozwoju straży tatrzańskiej od połowy XIX wieku do końca XX wieku, a rozdział trzeci – powstaniu, zasadom funkcjonowania i wyposażeniu straży w obecnej formie – jako Straży Parku w TPN. Tak więc, te dwa rozdziały mogłyby stanowić podstawę dla monografii o tego rodzaju instytucji.

Czwarty rozdział rozprawy opisuje walory przyrodnicze i turystykę w Tatrzańskim Parku Narodowym. W tym miejscu należy zaznaczyć, że dość istotną charakterystyką tej części pracy jest ryc. 10 i komentarz do tej ryciny. Jest to jedyny fragment, w którym Doktorant zwrócił uwagę na transgraniczny charakter Tatrzańskiego Parku Narodowego i sąsiedztwo Tatranskeho Národného Parku – po stronie słowackiej. W dalszych opisach przestępczości na terenie TPN tylko sporadycznie Autor sygnalizuje bliskość granicy państwowej i jej wpływ na naruszenia prawa przez słowackich turystów, wchodzących z psami w Obwodzie Ochronnym Morskie Oko czy też zbierających borówki przez mieszkańców Słowacji w Obwodzie Ochronnym Chochołowska.

Kluczowe dla całej pracy są rozdziały piąty, szósty i siódmy dotyczące różnych aspektów zróżnicowania przestępczości na terenie Tatrzańskiego Parku Narodowego, w tym według typów wykroczeń (rozd. 6) i w układzie 10 jednostek terytorialnych zwanych obwodami ochronnymi (rozd. 7). W rozdziale 5. Autor przeprowadził szczegółową charakterystykę kłusownictwa i kradzieży drewna w wymiarze rodzajowym, przestrzennym (roz rozmieszczenie), jak i czasowym. W rozdziale szóstym Doktorant wyróżnił

16 rodzajów wykroczeń na terenie Tatrzańskiego Parku Narodowego, które następnie dość szczegółowo przeanalizował, m.in. w wymiarze czasowym (w badanym okresie lat 2008-2018). Z kolei rozdział 7 zawiera dokładną charakterystykę wykroczeń i pouczeń w układzie poszczególnych obwodów ochronnych. Każdy z obwodów został scharakteryzowany pod względem fizyczno-geograficznym, a następnie zostały przeanalizowane różnorodne wykroczenia w nich, a uzupełnieniem tych analiz były także prezentacje kartograficzne obwodów z rozmieszczeniem miejsc kradzieży drewna, występujących wykroczeń i pouczeń przez Straż Parku.

Kolejne dwa rozdziały są interesujące, gdyż stanowią przejaw refleksji preteoretycznej Doktoranta. W rozdziale ósmym Autor przeprowadza analizę zróżnicowania czasowego popełnionych wykroczeń w Tatrzańskim Parku Narodowym (co z resztą wynika z postawionego na wstępie drugiego pytania badawczego), ale i też bardzo interesującą analizę „piętrowości” występowania wykroczeń w polskich Tatrach. Podobną analizę Doktorant przeprowadził w rozdziale dziesiątym – w odniesieniu do Parku Gór Skalistych w stanie Kolorado (ryc. 70). Takie ujęcie badanego zjawiska na obszarach chronionej przyrody w terenie górskim można uznać za bardzo ciekawe, a uwarunkowania przyrodnicze i atrakcyjność turystyczna w Tatrzańskim Parku Narodowym mogła być częściej uwzględniana w przeprowadzonych analizach. Z kolei w rozdziale dziewiątym Autor skupił się na charakterystyce wykroczeń popełnionych w Tatrzańskim Parku Narodowym przez turystów zagranicznych. Autor zwrócił uwagę, że „turyści zagraniczni, mimo, że popełniają podobne do polskich turystów wykroczenia na terenie Parku, charakteryzują się jednak pewnymi cechami odrębnymi, szczególnie, jeśli chodzi o stosunek do ochrony przyrody” (s. 191).

Rozdział dziesiąty zawiera omówienie form współpracy pomiędzy Tatrzańskim Parkiem Narodowym a Parkiem Narodowym Gór Skalistych, a także bardziej szczegółową charakterystykę funkcjonowania tamtejszej Straży Parku i występowania różnorodnych przestępstw w latach 2013-2016 w parku narodowym w stanie Kolorado.

Ostatnie dwa rozdziały stanowią zakończenie rozprawy. W rozdziale 11. Autor dokonał podsumowania swoich badań, odpowiadając na postawione we Wstępie cztery pytania badawcze. W ostatnim rozdziale Doktorant zawarł „zalecenia praktyczne” dla funkcjonowania Straży Parku TPN, proponując pewne zmiany w jej działaniu - sześciu punktach.

Podjęta przez Doktoranta problematyka przestępczości na specyficznym obszarze parku narodowego stanowi dość unikatowe ujęcie na gruncie polskiej geografii społeczno-ekonomicznej. Autor skupił się przede wszystkim na 16 kategoriach wykroczeń przeciw środowisku przyrodniczemu w Tatrzańskim Parku Narodowym, przy czym ostatnia z kategorii stanowią tzw. wykroczenia inne, czyli pozostałe (zob. tab. 16, s. 96). Poza tym wcześniej omówił odrębnie dwa rodzaje przestępstw – akty kłusownictwa i kradzież drewna. Autor jednak zdawał sobie sprawę, że na terenie Parku występowała także kategoria przestępstw pospolitych, które jednak nie podlegały jurysdykcji Straży parku, a Komendzie Policji Powiatowej w Zakopanem. Dlatego też Doktorant zauważył to zjawisko opisując je dość pobieżnie w podrozdziale 5.3.

Charakterystyka poszczególnych kategorii przestępstw, jak i wykroczeń przeprowadzona przez Doktoranta jest bardzo szczegółowa nie tylko w kontekście czasowym i przestrzennym, ale i często w wymiarze społecznym. Autor stara się dogłębnie wyjaśnić mechanizmy zmienności czasowej i przestrzennej analizowanych zjawisk, uwzględniać też ich aspekty kulturowe i społeczne. Przykładem takiego podejścia może być wyjaśnienie liczby aktów kłusowniczych w rytmie tygodniowym: „Brak stwierdzonych aktów kłusowniczych w niedziele może też wynikać z tradycyjnej religijności mieszkańców Podhala, z których sumieniem co prawda nie koliduje akt kłusowniczy, ale wykonywania go w niedzielę – już tak” (s. 84). Innym przykładem wyjaśnienia wykroczenia w kategorii „przebywanie poza szlakiem turystycznym” jest spojrzenie na nie w perspektywie cech demograficznych użytkowników tych szlaków. Doktorant zauważył m.in, że „turyści powyżej 65 roku życia, którzy poruszają się poza

szlakami turystycznym w Tatrach, odwołując się do minionych czasów z lat 60. i 80. ubiegłego stulecia, gdzie mogli przebywać poza szlakiem” (s. 98). Autor zwrócił też uwagę na inny mechanizm pojawiania się opuszczania szlaku turystycznego: „znacznie częstszym zjawiskiem jest zbaczanie ze szlaku w celu skrócenia sobie drogi, wykonania bardziej atrakcyjnej fotografii, odpoczynku czy też poopalania się poza miejscem, gdzie przebywają inni ludzie, skorzystania z płodów przyrody (borówki) czy odbycia intymnej randki” (s. 98).

Kluczowym dla całej pracy jest rozdział siódmy, w którym Autor stara się wyjaśnić zróżnicowanie przestrzenne wykroczeń i przestępstw (np. kradzież drewna) w układzie 10 obwodów ochronnych Parku. I w tym przypadku Doktorant stara się wyjaśnić szczegółowe mechanizmy występowania tego rodzaju wykroczeń, choć czasem następuje ich powtórzenie z rozdziału szóstego dotyczącego opisu zróżnicowania rodzajowego wykroczeń na terenie Tatrzańskiego Parku Narodowego. Za szczególnie istotną dla całej pracy uznaję rycinę 44 przedstawiającą zróżnicowanie terytorialne struktury wykroczeń w Parku, która powinna jednak być większa i bardziej czytelna, podobnie, jak ryciny od 46 do 55 prezentujące wykroczenia w poszczególnych obwodach.

Ważnym wkładem Doktoranta do analizy zmienności wykroczeń – zupełnie niewypuklonym przez Autora – jest wykorzystanie oryginalnych wskaźników. Umiejętne wykorzystanie metody wskaźnikowej jest ważnym zadaniem dla badacza z zakresu geografii przestępczości, a zwłaszcza w przypadku badań nowatorskich, w których trudno o inne wzorce badawcze. Przykładem wprowadzenia takich oryginalnych mierników mogą być skumulowany wskaźnik przestępstw i wykroczeń na 1 ha powierzchni, udział wykroczeń popełnionych w strefie wysokościowej (w %), wskaźnik liczby strażników na 100 km szlaków w parku narodowym, wskaźnik liczby strażników na 100 km² powierzchni parku. Pierwsze dwa wskaźniki dotyczą bezpośrednio analiz w geografii przestępczości, a dwa pozostałe –

charakterystyki służb zabezpieczających skuteczność zwalczania przestępstw i wykroczeń.

W rozprawie niektóre rozdziały wykraczają poza dziedzinę nauk geograficznych, nadając pracy charakter interdyscyplinarny. Oczywiście wydaje się odwołanie do nauk prawnych, mające na celu pewne ustalenia terminologiczne związane z przestępczością oraz nawiązanie do dyscypliny, jaką jest wiktymologia (podrozdz. 1.6). Pewne pozorne zdumienie może wzbudzić natomiast bogate nawiązywanie do problematyki dotyczącej funkcjonowania straży parku narodowego, a szczególnie jej wyposażenia (rozdz. 3, rozdz. 10, a nawet rozdziały zakończeniowe). Należy jednak zwrócić uwagę, że Doktorant jest pracownikiem Straży Parku TPN i to może wyjaśniać pewną pozorną fascynację Autora uzbrojeniem i innym wyposażeniem, gdyż jednym z postawionych celów pracy była próba określenia poprawy skuteczności Straży Parku. Doktorant przecież z troską zauważył m.in., że „z uwagi na eksponowany teren wysokogórski w Tatrach i ograniczenia kadrowe Straży Parku, nie jest możliwe ujawnić wszystkich wykroczeń turystyki pozaszlakowej” (s. 97). To umiejętne połączenie problematyki badawczej geografii społeczno-ekonomicznej i nauk geograficznych w ogóle z problematyką bliską zawodowo Autorowi należy uznać za cenne poszukiwanie realizacji funkcji praktycznej jego badań.

Kilkukrotne odwołanie się do tekstu rozprawy miało nie tylko ukazać dużą dociekliwość analityczną Doktoranta, ale też zilustrować swobodę, z jaką on opisuje badaną problematykę. Również tę zdolność Autora należy uznać za cenną, pomimo występowania drobnych uchybień edytorskich.

Kilka rozwiązań przyjętych przez Doktoranta w niniejszej pracy budzi pewne zastrzeżenia i wątpliwości. Najważniejszym niedociągnięciem było niepodjęcie próby zarysowania modelu konceptualnego badań nad przestępczością na obszarach chronionych przyrodniczo w Polsce w oparciu o uwzględnioną literaturę naukową, choć w formie szczątkowej elementy takiego podejścia pojawiały się w pracy. Dotyczyły one systematyzacji wykroczeń, zastosowania wskaźników czy kategoryzacji

turystów – sprawców wykroczeń. W postępowaniu badawczym dotyczącym studiów nad przestępczością w parku narodowym należałoby wstępnie zwrócić uwagę na:

- a/ usystematyzowanie przestępstw i wykroczeń – w tym uzasadnienie wyłączenia z analizy np. przestępstw pospolitych;
- b/ kategoryzację turystów oraz mieszkańców strefy przylegającej do parku narodowego jako sprawców naruszania norm prawnych w nim; kategoryzacja ta powinna być znacznie szersza niż przedstawiona przez Autora (wyróżnił kategorię turystów zagranicznych, wzmiankował o turystach wieku senioralnego i turystach młodych);
- c/ uwarunkowania środowiskowe i infrastrukturalne (w zakresie turystyki) jako czynnika wpływającego na natężenie wykroczeń i przestępstw;
- d/ konstruowanie różnorodnych mierników względnych ułatwiających analizę przestępczości na obszarze parku narodowego.

Szczególnie bogatsza kategoryzacja turystów jako potencjalnych sprawców ułatwiłaby analizę wykroczeń zarówno w ujęciu rodzajowym, jak i przestrzennym. Można by w tym przypadku dokonać ich podziału: a/ według państwa zamieszkania (mieszkańców Polski, innych krajów Unii Europejskich, pozostałych państw), b/ według grup wiekowych (dzieci i młodzież, ludność senioralna, itp.), c/ według upowszechnienia konsumpcji turystyki (turyści egalitarni, turyści wyspecjalizowani, w tym turyści uprawiający sporty zimowe, eksploratorzy jaskiń, pielgrzymi do miejsc kultu religijnego, itd.), d/ według bliskości zamieszkania w relacji do parku narodowego.

Wydaje się, że gdyby Doktorant rozwinął podejście do studiów nad przestępczością w kontekście geograficznym uniknąłby tak rozbudowanej formy tekstowej rozprawy. Jednakże, z drugiej strony należy zaznaczyć, iż tę drobiazgowość w analizach przestępczości na terenie Tatrzańskiego Parku Narodowego można też odbierać jako przejaw pewnej staranności i solidności przeprowadzanych przez Autora analiz.

Innym - już sygnalizowanym - mankamentem w rozprawie był brak wyeksponowania transgranicznego położenia Tatr i granicznego położenia Tatrzańskiego Parku Narodowego. To położenie warunkowało występowanie niektórych rodzajów wykroczeń i przestępstw.

Reasumując stwierdzam, że praca mgr Edwarda Adama Wlazło pt. „Przestrzenne i czasowe zróżnicowanie przestępczości w Tatrzańskim Parku Narodowym” spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim zgodnie z art. 13 ust. 1. ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki.

Doktorant w rozprawie podjął niełatwy i słabo przebadany na gruncie polskim problem zróżnicowania przestępczości na specyficznym obszarze ochrony przyrody, jakim jest Tatrzański Park Narodowy. Szczegółowa strukturyzacja zagadnień podjętej problematyki z zakresu geografii przestępczości uwidoczniła w rozdziałach od piątego do ósmego świadczy o oryginalnym rozwiązaniu postawionego celu badawczego.

Doktorant podejmując problematykę przestępczości na terenie Tatrzańskiego Parku Narodowym umiejętnie połączył wiedzę teoretyczną i faktograficzną z zakresu zarówno geografii społeczno-ekonomicznej, jak i z geografii fizycznej – uwidaczniając funkcje integracyjną (i ujęcie kompleksowe) tych dwóch dziedzin nauki. Wskazał on też w tej rozprawie ukierunkowanie na ujęcia interdyscyplinarne, na przykład w odniesieniu do bliskim geografii przestępczości – naukom o bezpieczeństwie. A zatem w niniejszej rozprawie ujawnia się umiejętność Doktoranta do wykorzystania ogólnej wiedzy teoretycznej, metodologicznej i faktograficznej w toku postępowania badawczego.

Doktorant w różnych fazach postępowania badawczego umiejętnie wykorzystał dostępne mu źródła pierwotne, jak i wtórne źródła informacji, wprowadził do analizy przestępczości na specyficznym obszarze przyrodniczym oryginalne wskaźniki, jak i ciekawe prezentacje graficzne i kartograficzne oraz wykazał się sporą inwencją w procesie wyjaśniania zmienności przestępczości na terenie Tatrzańskiego Parku Narodowego. W

rozprawie ujawniła się więc duża staranność i solidność w warsztacie badawczym Doktoranta, a rozprawa ta świadczy również o umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej przez Doktoranta.

W związku z powyższym wnoszę o przyjęcie rozprawy mgr Edwarda Adama Wlazło i dopuszczenie jej do publicznej obrony.

dr hab. Roman Matykowski

Poznań, 25 lutego 2021 roku